

H. Balázs Éva

A *Korall* két kérdésére adhatnék rangos-öntudatos választ, amelyben az elhivatottság, mi több az eleve elrendeltség visszhangozna. De ettől eltekintek és bevallom, hogy pályám, sorsom, esetleges eredményeim véletlenek, improvizációk, külső kényszerek következményei. Azok a látszólag negatív hatások-jelenségek – amelyeket egykor lázadózva fogadtam – örömteli eredményeket hoztak és egyfajta alázatra neveltek. A sors – nevezzük sorsnak – döntéseinek elfogadására szoktam bízattani tanítványaimat – kevés sikerrel.

A pályaválasztásnak voltak meghatározó előzményei. Szüleim pedagógusok voltak és írók. A gyerekekkel, a fiatalokkal való foglalkozás, ezek élete, körülményei iránti érdeklődés, a problémák taglalása mindennapjaink visszatérő témája volt. Ők gyermekkoromban úgy gondolták, hogy egyszer majd a Nemzeti Színház jeles tagja leszek: hangerőm, szavalási készségem félrevezette őket. Serdülő koromban már tudtam, hogy ezen készségeimet katedrán fogom érvényesíteni egy középiskolában, ahol továbbadom mindazt, amit szeretett latin–görög tanáromtól, Kerényi Károlynétól kaptam. Előzőleg hét éven át magántanuló voltam, sok szabadidővel, tehát kiolvastam a világirodalmat és lépést tartottam az akkori modernséggel: a harmincas években valóban jól ismertem Thomas Mannt, Aldous Huxley-t, vagy itthonról Márait és a nyugatosokat, magyar csillagosokat. Ekkor történt velem az első improvizáció: Apám nem magyar–latin szakra íratott be az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára, hanem történelem–latin szakra. Meg akart kímélni attól, hogy túl sok dolgot kelljen javítanom és kifejtette, szeressem az irodalmat, de ne tanítsam, mert abba csak belefásulni lehet. Sírtam, de tudomásul vettem a helyzetet, hiszen a latin mellett leendő második szakomat csak szekundérnek gondoltam.

Ezután jelentkezett a sorsfordító véletlen. Lelkesen futkostam a Múzeum körüti épület meghitt folyosóin, válogattam – lehetett – az érdekes témák és az érdekesnek vélt tanárok között és ekkor, első fél éves korom első hetében rábukkantam egy Mátyás királlyal foglalkozó előadásra. Érdekelt, beírtam az indexembe, bár egy névtelen megbízott előadó, Mályusz Elemér tartotta. Az ilyen külső előadóknál nem lehetett szigorlatozni – a választás nem volt praktikus. Nem szaporítom a szót: emberemre akadtam. Végre valaki nem a „tanárgyereket” pátyolgatta, hanem kőkemény szigorral, abszurd követelménytömeggel lepte meg hallgatóit. Erre volt szükségem. Ezt fölismerve, a praktikus szempontokat mellőzve a középkori magyar történetet választottam, ennek kutatása, művelése lett életcélom, még akkor is, ha a közben rendes professzorrá kinevezett Mályusznál településtörténetet kellett művelni, ami nem igazán felelt meg hajlamaimnak. A sorsalakító három tényező közül a háború után nemcsak az ország életében, hanem az én szakmai életemben is érvényesült a külső kényszer. 1949-ben, mint a Történettudományi Intézet kutatóját „fölrendelték” a 18. századba, mi több, az egyetemi tankönyv számára meg kellett írnom II. József korát. Egy mályuszista csak levéltári munkával képzelheti el feladata meg-

oldását és ettől kezdve már nem volt megállás. A 18. század latin és németnyelvű iratainak kutatása gyerekjáték a középkori oklevelek megfejtéséhez képest. Itt a bőség zavarával küzd a történész, a hivatalos iratok, a magánlevelezések irdatlan tömege szelekczióra kényszerít, de ki tudja helyes-e a választás. Ekkor fordultam II. József jeles kortársához, Berzeviczy Gergelyhez, akinek néhány közgazdasági munkáját ismertem. Őt hívtam segítségül, hogy hatalmas, feltáratlan levéltári anyagával: ítéleteivel, megnyilatkozásaival igazítson el a jozefinus korszak ellentmondásos közegében. Végül is a Helytartótanács sok-sok ügyosztályi anyaga biztos bázisnak bizonyult, de Berzeviczytól többé nem szakadtam el, csakúgy, mint néhány hazai és külföldi kortársától. Sajátos, nem követendő kutatási módszerem az volt – s ez máig megmaradt –, hogy előbb ismerkedem a vizsgálandó kérdés forrásaival, korabeli iratokkal, nyomtatványokkal, és csak ha már kialakultak benyomásaim, utólag nyúlok a szakirodalomhoz. Ötven éve föl-alá gyalogolok 1760 és 1820–25 sorompói között, és beágyazom magyar problémáinkat a közeli és távoli külföld jelenségei közé. A véletlen és a kényszer boldogító feladatot rótt reám: ennél érdekesebb, színesebb időszak alig volt Európa történetében. Volt itt minden: háború, diplomácia, az érzelmek és ellenkezőleg: a ráció túltengése, új tudományok születtek, az emberek másképp szemlélték önmagukat, a tennivalókat, a haza iránti kötelességeket. Sokat és jól dolgoztam lengyel, szlovák, német, osztrák és francia levéltárakban, a szorosan vett kontinens ismerős számomra. Ennek hasznát vették egyetemi tanítványaim. Egy ma már felejthető incidens következtében átmentem az egyetemre – ahol mint óraadó 1945 és 1954 között már tanítottam és az Egyetemes Történeti Tanszékre kerültem. Azóta eltelt több mint negyven év, kaptam tanítványaimtól, kollégáimtól néhány emlékkönyvet és meggyőződhettem arról, hogy a tanítás és kutatás összefonódása a legtartósabb szakmai képződmény. Nyomasztó és kellemetlen, ha hétfőn vagy csütörtökön előadást kell tartani, nem egyszer kényszeres témákról, ezekre nagyon fel kell készülni, mert szemben ott ülnek a hallgatók, akiknek ítélete fontosabb, mint a nagy nemzetközi kongresszusok tudósainak protokoll érdeklődése. Az előadás csak szereplés, netán logikai örömmel, a szemináriumok, a speciális foglalkozások azok, amelyeken az ember visszatérhet fiatalkori illúzióihoz. Ahány fiatal, annyi készség, amely lappang, de feléleszthető. A magyar és külföldi problémák szembesítése mindig korabeli, lehetőleg levéltári, kéziratári anyag mozgósításával értelmet ad a munkának, mi több örömet. A tanár és a hallgató egyszerre örül, és olyan kapcsolat teremődik – persze szemeszterenként néhány ember esetében –, amely igazán tartós és kölcsönösen mindenkor mozgósítható.

A két kérdésre látszólag megadtam a választ, de egyben hamis elégedettség látogatását is kelthettem. Ami történt velem és révemem, azzal tulajdonképpen elégedett vagyok. A baj az, hogy sok minden nem történt meg. A három negatívum: a véletlen, az improvizáció és a külső kényszerek hatására sok a mulasztás, az elveszített vagy elszalasztott alkalom. Elsősorban saját teljesítményemre mondhatom ezt. Be kell vallanom, adósa maradtam Berzeviczy Gergelynek. Felkutattam, minden részletében elemeztem életművének indítékait, forrásait, sajátos alkotói módszerét és az eredményeket csak töredékesen publikáltam. Kifáradtam és kiábrándultam

a szabadkőművesség 18. századi funkciójának kutatása során – remek anyagot hagyok örökül tanítványaimnak. Ugyanez a helyzet a derék, grafomán Zinzendorf Károly gróffal, akinek monografikus feldolgozásától (hatvan naplóját olvastam el és áttanulmányoztam irdatlan levelezését) előbb egy osztrák kollegám miatt eltekintettem, később, praktikus okok miatt én sodródtam mellékvágányra. II. József és Kaunitz kancellár is pórul jártak velem, de az angol, kanadai kutatási eredmények időben leköröztek. Bízom abban, hogy internetes világunkban nem történik ugyanez a tanítványaimmal (azokkal, akik tanítványnak vallják magukat), akik defetista modernkedés helyett nagyon keményen kutatnak, dolgoznak és szerencsésükre mozognak is a nemzetközi fórumokon. Sajtó alatt van egy *Életek és korok* című (régisorozatombra utaló) tanulmánykötetem, ez talán tükrözni fogja az eredmények és mulasztások tarka együttesét.

És ha valami tanulságot is levonhatnék a fentiekből, akkor alliterációra kényszerülök: a történész számára – ha lehet – a legjobb megoldás: tanulva tanítani és tanítva tanulni.